

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЛІНГВІСТИКА Й ЛІНГВОДИДАКТИКА: ЗДОБУТКИ
І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

01–02 грудня 2023 року

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

Одеса – 2023

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЛІНГВІСТИКА Й ЛІНГВОДИДАКТИКА: ЗДОБУТКИ І
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

01–02 грудня 2023 року

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

Одеса – 2023

речення передають найрізноманітніші смислові та емоційні відтінки думки (докір, цікавість, розгубленість, припущення, глузування та ін.).

Синтаксично-функційна та семантична релевантність проаналізованих питальних речень дає змогу пропонувати їх учням для вдосконалення їхньої синтаксичної та комунікативної компетентностей. Це, зокрема, командні розігрування чи продовження діалогів персонажів досліджуваного роману; індивідуальні та мінікомандні інтерактивні завдання щодо укладання ігор, кросвордів і тестів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, систематичне вивчення синтаксичного рівня мовної системи на комунікативній основі вможлиблює формування національномовної особистості, яка не лише послуговується мовними одиницями, але й здатна «до творчого мовотворення, мовомислення і мовопродукування» [4, 143].

Перспективним є лінгводидактичне опрацювання синтаксису творів В. Шевчука.

Література

1. Гуйванюк Н. В., Шабат С. Т. Питальні речення в сучасній українській мові : навч.-метод. посібник. Чернівці : Рута, 2000. 66 с. 2. Загітко А. П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с. 3. Кондратенко Н. В. Питальні речення в українському поетичному мовленні : автореф. дис. канд. філол. наук. Одес. нац. університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2001. 16 с. 4. Сидоренко В. Формування синтаксичної компетентності учнів на засадах інноваційних освітніх підходів. *Методичні студії*: зб. наук.-метод. праць. Вип. 5 / Укл.: Михайло Вінтонів (відпов. ред.) та ін. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2016. С. 129 – 145. 5. Шевчук В. Срібне молоко. Роман. Львів : Кальварія; Київ : Книжник, 2002. 192 с.

Лілія Зосімова,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
2 року навчання історико-філологічного факультету
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Науковий керівник: к.філол.н., доц. Т. О. Євтушина

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 7 КЛАСУ (ЗА ПРОЄКТОМ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ»)

У статті дійсно спробу з'ясувати особливості вивчення фразеологізмів на уроках української мови як засобу вдосконалення комунікативної компетентності учнів 7 класу за проєктом «Інтелект України». На матеріалі декількох поліфункціональних уроків запропоновано аналіз практичного втіленні компетентнісного підходу в 7 класі та на основі власного досвіду можливі завдання, що сприяє увиразненню мовлення учнів, удосконалення комунікативних навичок тощо.

Ключові слова: фразеологізми, комунікативна компетентність, урок української мови, проєкт «Інтелект України».

The article makes an attempt to find out the peculiarities of the study of phraseological units in Ukrainian language classes as a means of improving the communicative competence of 7th grade students under the "Intellect of Ukraine" project. Based on the material of several multifunctional lessons, an analysis of the practical implementation of the competence approach in the 7th grade is offered and, based on own experience, possible tasks that contribute to the expression of students' speech, improvement of communication skills, etc.

Keywords: phraseological units, communicative competence, Ukrainian language lesson, "Intelligence of Ukraine" project.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реалії сьогодення стали поштовхом становлення та реалізації компетентнісного підходу в освітній практиці. Саме шкільна освіта повинна виконати важливу місію – сформувати мовленнєво компетентну особистість, яка здатна жити й працювати в сучасному суспільстві і яка досконало володіє влучним дотепним словом чи стійкими семантично і граматично пов'язаними експресивно забарвленими сполученнями слів – фразеологізмами. Тому пріоритетним аспектом сучасних уроків української мови в школі повинно бути втілення комунікативної мети навчання, що передбачає оволодіння українською мовою як засобом спілкування.

Аналіз наукових досліджень, у яких започатковану тему. Як засвідчує джерельна база нашої наукової розвідки, нестандартну базу для розуміння та впровадження компетентнісного навчання в систему шкільної мовної освіти запропонували такі сучасні українські науковці, як Н. Бондаренко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Груба, Н. Дика, С. Караман, В. Сидоренко та інші. Дослідники наголошують, що «потреба в утвердженні компетентнісної парадигми зумовлена урахуванням соціальних викликів і запитів особистості» [1, 4].

В українській лінгводидактиці спостерігаємо появу творчих проєктів щодо впровадження компетентнісного підходу в навчальний процес основної та профільної школи. Це праці І. Варнавської, М. Вашуленко, О. Горошкіної, К. Климової, Н. Коваленко, М. Пентилюк та інших. Проте питання застосування компетентнісного підходу потребують уточнення та впровадження.

Мета статті – проаналізувати вивчення фразеологізмів як засобу вдосконалення комунікативної компетентності учнів 7 класу за проєктом «Інтелект України».

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів.

Упродовж останніх п'ятнадцяти років в закладах загальної середньої освіти набирає обертів упровадження навчання за науково-педагогічним проєктом «Інтелект України». Провідна мета курсу української мови в основній школі за цим проєктом полягає в плеканні майбутньої інтелектуальної еліти нації; забезпечення мовного й мовленнєвого розвитку дитини, належного рівня комунікативної компетентності; формування глобальних знань про рідну мову, її

закони, систему виражально-зображальних засобів; розширенні лінгвістичної обізнаності учнів, прилученні їх до національної історії та культури [2, 1]. Подача, засвоєння, систематизація, узагальнення та закріплення знань за проектом «Інтелект України» проводяться в новій нестандартній формі. Програму орієнтовано на високий рівень знань і всебічний розвиток дитини. Розроблено таким чином, що завдяки щомісячним комплектам зошитів разом із численно впорядкованою наочністю та відеоматеріалами, зображенням на плакатах і телеекрані, об'єкти вивчення доступні, цікаві, захоплювальні; учні швидко розуміють, як виконувати завдання, часто в нагоді стають алгоритми виконання вправ; система спеціальних вправ розвиває пам'ять, увагу, дивергентне та критичне мислення. Це нова якість освіти, новий підхід до навчання.

Навчання за програмою «Інтелект України» прогресивне й ефективне завдяки продуманості, інтегрованості, професіоналізму, творчості, патріотизму, результативності.

Компетентнісна освіта за пропонованою програмою втілює в життя основні положення компетентнісного підходу та продовжує процес формування в учнів ключових і предметних компетентностей. Відповідно на поліфункціональних уроках української мови учні співпрацюють із різними партнерами в парі, групі, команді; виконують різні соціальні ролі; беруть на себе відповідальність за власні рішення та їхнє виконання; поглиблюють базові вміння та навички для спілкування українською мовою в життєво важливих для свого віку й актуальних для сучасного суспільства сферах і ситуаціях спілкування [2, 6].

У межах нашої статті пропонуємо зосередитися на практичному втіленні компетентнісного підходу в 7 класі. Візьмемо для прикладу декілька уроків української мови, проведені в жовтні за друкованим зошитом частина 2 [3]. Мовна змістова лінія передбачає в цей час вивчення дієприкметника як особливої змінної форми дієслова. В очікуваних результатах навчально-пізнавальної діяльності учнів зазначено, крім суто навичок відрізняти дієприкметники від прикметників, знаходити дієприкметники й дієприкметникові звороти в тексті, складати речення з дієприкметниковими зворотами, виправляти в реченнях помилки на вивчені правила тощо, «використовувати фразеологізми, крилаті вислови, до складу яких входять дієприкметники, у власних висловлюваннях» [2, 32].

На першому ж уроці цю вимогу реалізовано. Зокрема, в чотирихвилинному конкурсі «Найрозумніший» запропоновано пояснити значення фразеологізму *датися в помки*; висновки до уроку пропонують рубрику «Цікаве мовознавство про дієприкметники у фразеологізмах». Під час підбиття підсумків, релаксації учні опановують значення шести фразеологізмів: *бачити смаленого вовка, білими нитками шитий, наче у воду опущений, не ликом шитий, стоїть мов у укопаний, стріляний птах* [3, 4].

ВИСНОВКИ

1. Дієприкметник — це особлива форма дієслова, що виражає ознаку предмета за дією або станом і відповідає на питання **який? яка? яке? які?**
Дієприкметник поєднує ознаки двох частин мови — дієслова і прикметника.

Дієслівні ознаки	Прикметникові ознаки
вид (доконаний і недоконаний)	відповідає на питання який? яка? яке? які?
час (теперішній і минулий)	змінюється за родами, числами, відмінками
здатність мати при собі залежні слова	має такі ж відмінкові закінчення

2. Початковою формою дієприкметника є форма називного відмінка однини чоловічого роду: *вишитий*.

3. Дієприкметники відмінюються, як прикметники твердої групи.

4. У реченні дієприкметник найчастіше є означенням, рідше — частиною присудка: *Вишитий матір'ю рушник лежав на столі. Рушник був вишитий блакитними та синіми нитками.*

5. Дієприкметники на **-ний** пишуть без подвоєння: *посаджений, вирізьблений*.

Прикметники дієприкметникового походження з префіксом *не-* та наголошеними суфіксами **-енн-**, **-анн-** (**-янн-**), які вказують на найвищу міру ознаки, пишуть з **ни**: *незліченний, неказаний*.

6. Слід запам'ятати правопис слів *знівечений, виплеканий, знівельований, випещений*.

ЦІКАВЕ МОВОЗНАВСТВО

Дієприкметники у фразеологізмах

Бачити смаленого вовка — зазнати труднощів, зустрітись з небезпекою; бути досвідченим.

Білими нитками шитий — невміло зроблений; погано замаскований.

Наче у воду опущений — зажурений, засмучений.

Не ликом (не з лика) шитий — про людину, яка має певні здібності, знання, уміє поводитися належним чином.

Стоїть мов укопаний — без жодного руху; нерухомо.

Стріляний птах — людина досвідчена, бувала, яка багато чого бачила, зазнала.

Демонстраційні відеоматеріали забезпечують швидкий темп усвідомлення значення фразеологізмів. А їхній експресивний потенціал дають змогу увиразнити мовлення учнів-семикласників завдяки введенню в діалоги нових фразеологізмів. Перевіряючи наступного уроку домашнє завдання, доцільно в ігровій формі згадати не готові фразеологізми, а за ключовими дієприкметниками відтворити фразеологізми, увівши їх у зв'язні речення; обрані учні-експерти пояснюють комунікативну доречність використання фразеологізмів у мінітекстах. Таким чином учитель зможе організувати навчальний процес, якщо застосує метод взаємоперевірки та демонстрації на інтерактивній дошці домашнього завдання щодо правопису дієприкметників та виконання тестів.

На другому жовтневому уроці учні увиразнюють та збагачують своє мовлення за допомогою таких нових фразеологізмів: *лежачий хліб, підскочив як ужаслений, побудований на піску, утоптаний у багнюку, як заведений* [3, 9]. І, звичайно, у конкурсі «Найрозумніший» традиційне закріплення значення опрацьованих на попередньому уроці не всіх, а двох фразеологізмів: *бачити смаленого вовка, стріляний птах* [3, 8]. Проте, на нашу думку, ефективнішим буде не пояснення значення, а укладання невеликих речень із цими фразеологізмами за допомогою слів чи малюнків, особливо якщо за плечима в учнів «Розвивальне навчання» в початкових класах.

Третій урок «Активні й пасивні дієприкметники. Творення пасивних дієприкметників» не передбачає засвоєння нових фразеологізмів. Але автори проєкту доречно пропонують визначити правильне тлумачення фразеологізму

прикусити язик у тестовій формі конкурсу «Найрозумніший»: а) ненароком укусити язик; б) замовкнути; в) поранити язик; г) утомитися [3, 13].

КОНКУРС «НАЙРОЗУМНІШИЙ»

Умови конкурсу. Потрібно за 4 хвилини виконати всі завдання. Якщо в сумі набереш 12 балів, ти — найрозумніший!

1. Усі слова написано правильно в рядку
А марокканський, імунітет, хоббі, багатотонний
Б марокканський, імунітет, хобі, багатотонний
В мароканський, імунітет, хобі, багатотонний
Г марокканський, імунітет, хобі, багатотонний
Д марокканський, імунітет, хобі, багатотонний

2. Активні дієприкметники наведено у варіанті
А виготовлений, палаючий
Б лежачий, поораний
В скошений, темніючий
Г сяючий, освітлілий
Д зблідлий, вимитий

3. Історизм виділено в реченні
А На твоїх **ланітах** палає рум'янець.
Б Сплять лісоруби в **колибі**, сняться їм сни прості.
В Княгиня ж Ольга завела скрізь уроки й устави.
Г Не дивися так привітно, **яблуновоцвітно**.
Д Опале мокре листя прилипає до чобіт разом із **чорноземом**.

4. Префіксальним способом утворені обидва слова у варіанті
А прибережний, приміський
Б небагато, мореплавець
В навушник, безнадія
Г присісти, праліс
Д зшити, подорожник

5. Граматично правильним є словосполучення
А зустрінися з їми
Б Андрійова сумка
В гарячою кашою
Г четверо болгар
Д ходити по вулицям

6. «Я — редактор». Відредагуй словосполучення. Запиши правильно.
 відпочиваючі люди — _____
 відстаючий учень — _____
 пануючі ідеї — _____
 оточуюче середовище — _____
 до уваги працюючих — _____
 усі бажаючі — _____

7. Визнач правильне тлумачення фразеологізму.
Прикусити язик
А ненароком укусити язик
Б замовкнути
В поранити язик
Г утомитися

Для вдосконалення комунікативної компетентності учнів пропонуємо в завданні 6 вставити в текст вивчені фразеологізми в 5-7 класах, прокоментувавши зміни в текстовому оформленні. Така навчальна діяльність ефективна мінікомандною роботою, дітям цього віку подобається нестандартне переміщення класом, працювати в парі з вчителем.

Наприклад

Якщо виконаєш завдання М. Рильського, ти отримаєш медаль переможця.

Як парость виноградної лози, від якого утворений дієприкметник. Усно визнач вид пасивних дієприкметників. Сформулюй правило, як визначити вид пасивного дієприкметника.

6. Прочитай текст. У дужках запиши дієслово, від якого утворений дієприкметник. Усно визнач вид пасивних дієприкметників. Сформулюй правило, як визначити вид пасивного дієприкметника.

Вона вся з гомону полів, мережана () сходом і заходом сонця, гаптована () сяйвом місяця, зірок і переткана () калиною, барвінком і вишневим цвітом; кожна її ниточка вимочена () паруси волі, зіткані () з останнього поклику воїнів як напнуті () і борців повстань, революції, битв за волю, честь і незалежність, уся змочена () удовиною сльозою, повита () дівочою тугою на ясирних та окупантських торгах і просолена () зойками голодного конактора. Вона вся з тучі й грому, як з води і роси, — така українська мова.
 За Б. Харчуком

7. Перепиши в робочий зошит, розкриваючи дужки. За потреби звернися до чату порад.

- Обмет(е/и)ний, напо(є/ї)ний, вирощ(е/и)ний, оголош(е/и)ний, најжач(е/и)ний, закле(є/ї)ний, заскл(е/и)ний, спрощ(е/и)ний.
- Затрима(н/нн)ий, визна(н/нн)ий, бажа(н/нн)ий, нескінче(н/нн)ий, нескінчє(н/нн)ий, нескіза(н/нн)ий, нескіза(н/нн)ий.

У суфіксах пасивних дієприкметників потрібно писати:
 • букву **є (е)**, а не **и (і)**: зачинений, присвоєний;
 • одну букву **н**: розказаний, закінчений.

Чат порад

8. Виконай вправу «Фотоапарат».

На четвертому уроці «Не з дієприкметниками. Дієприкметниковий зворот» передбачено пояснення значення фразеологізмів *лежачий камінь* та *утоптаний у багнюку* під час виконання умов конкурсу «Найрозумніший». Проте учням, які навчаються за проектом із першого класу, можна запропонувати на вибір таке типове завдання змінити: розгорнути сторінку зошита електронно в планшеті й доповнити тексти вправ 8 і 9 з творів Лесі Українки фразеологізмами з тесту [3, 18].

Крім того, зауважимо, що наш досвід роботи переконує, що дітям подобається укладати мінісловники фразеологізмів на планшетах із пропонуванням цікавих історичних фактів про ці фразеологізми, укладанням словникових статей із підбиранням синонімів, антонімів слів чи фразеологізмів до виучуваних протягом місяця фразеологізмів. Такі завдання можуть бути індивідуальними й груповими, вони сприяють увиразненню мовлення учнів та збагачують їхній словниковий запас. Такий творчий проєкт можна доповнювати завдяки наявного технічного забезпечення школи та якщо це класи з поглибленим вивченням мов.

Висновки, перспективи подальших досліджень. Отже, програма «Інтелект України» продумана, системно вибудована, логічна і послідовна, апробована. Вона вирізняється з-поміж інших темпами здобуття учнями знань, ілюстративністю, науковістю, доступністю поданої інформації, формуванням комплексу знань, умінь і навичок для всебічного розвитку особистості. Це нова якість освіти, новий підхід до навчання. Робота з фразеологізмами на поліаспектних уроках української мови в 7 класі увиразнює мовлення дітей, збагачує словниковий запас, удосконалює комунікативну компетентність. У подальшому плануємо провжувати започатковане дослідження.

Література

1. *Методика компетентнісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту* : методичний посібник / Горошкіна О. М., Бондаренко Н. В., Попова Л. О. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 128 с. 2. *Українська мова* : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти, що працюють за науково-педагогічним проєктом «Інтелект України» 5-9 класи / Гавриш І. В., Семихат Н. В., Дроф'як С. М., Новожилова. 54 с. 3. *Українська мова. 7 клас* : зошит з друкованою основою : у 9 ч. Ч 2 / І. В. Гавриш, Н. В. Семихат, С. М. Дроф'як С. М., Новожилова. Харків : Інтелект України, 2022. 56 с.

Катерина Калантай,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 року навчання історико-філологічного факультету
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Науковий керівник: к.філол.н., доц. Т. І. Крупеньова